

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΡΑ ΚΑΙ ΜΙΓΚΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΝΑΟΥΣΗΣ 1-4/3/1958

Αυτούσιες ιστορικές αφηγήσεις

Του Γεωργίου Γεωργιάδη

Στο φύλλο 170 της Παρασκευής 4 Ιουνίου της εβδομαδιαίας εφημερίδας «ΑΠΟΨΗ Οικονομικής Ανάπτυξης Πέλλας» που εκδίδεται στην Έδεσσα δημοσιεύτηκε, σε επιμέλεια Νίκου Καραμανάβη, ένα εκτεταμένο πολυσέλιδο αφιέρωμα στον ΑΓΡΑ, χωρίο και Μακεδονομάχους, με πλήθος ενδιαφέροντα στοιχεία τόσο για τον τόπο όσο και για τους ανθρώπους που έδρασαν εκεί κατά τον Μακεδονικό Αγώνα, και κυρίως για τον μαρτυρικό θάνατο του Τέλλου Άγρα (ανθυπολοχαγός Σαράντης Αγαπηνός) και του φίλου του ναουσαίου Αντώνη Μίγγα, σε ενέδρα των κομιτατζήδων στα μέσα του 1907. Στο αφιέρωμα αυτό περιλαμβάνονται και μια σειρά αφηγήσεις ναουσαίων που έζησαν από κοντά τα γεγονότα της εποχής, όπως αυτές καταγράφηκαν από τον ερευνητή δάσκαλο Γεώργιο Γεωργιάδη μεταξύ της 1-4 Μαρτίου 1958 στη Νάουσα, στα πλαίσια γενικότερης έρευνας του ίδιου για τον Τέλλο Άγρα, όπως αναφέρει στον πρόλογο των σημειώσεων του.

Με την άδεια τόσο του εκδότη της «ΑΠΟΨΗΣ» κ. Χρ. Δημητριάδη, όσο και του επιμελητή του αφιερώματος κ. Ν. Καραμανάβη έχουμε τη χαρά να αναδημοσιεύσουμε στη συνέχεια τα τμήματα εκείνα που αφορούν στις αφηγήσεις των Ναουσαίων «πρωταγωνιστών» της ιστορίας, μαζί με κάποια ειδικότερα στοιχεία για την πληρέστερη κατανόηση του θέματος. Σημειώνεται ότι κρατήθηκε η σύνταξη και η ορθογραφία του αρχικού κειμένου.

Εν Πρόλογω

Η ως κατωτέρω σημειουμένη ιστοριολαογραφική έρευνα, περί του εις την Κεντρικήν Μακεδονίαν ηρωικώς αγωνισαμένου επί κεφαλής Ελλήνων Ανταρτών Τέλλου Αγαπηνού ή Καπετάν Άγρα, ψευδωνύμου επικαλουμένου, οικτρώς απαγχονισθέντος μεσούντος του έτους 1907, μετά του πιστού συνοδού του Ναουσαίου Αντωνίου Μίγγα, υπό καρυδέαν τινά μεταξύ των χωρίων Βλαδόβου (σήμ. Άγρα) και Τεχόβου (σήμ.Καρυδιά), παρά των παρασπονδησάντων Κομιτατζήδων, λαμβάνει χώραν κατόπιν της υπ' αριθμ.πρωτ.292/11-2-58 δ/γης σχετικής του Επιθ/του της Εκπαιδ.Περιφέρειας Εδέσσης κ. Γεωργίου Πάλλα, προς τους κ.κ.Δ/ντάς, δημ/λους και νηηγούς της περιφέρειάς του. Η εν λόγω ιστοριολαογραφική έρευνα λαμβάνει ωσαύτως χώραν ου μόνον χάριν του καθηγητού Φιλιατρών Μεσσηνίας κ. Π.Κανελλοπούλου,

συγγράφοντος ιστορίαν τινά περί του Μακεδονικού Αγώνος και του εκ Γαργαλιάνων Μεσσηνίας καταγόμενου ήρωος Τέλλου Αγαπηνού ή Καπετάν Άγρα, αλλά και χάριν προβολής των γεγονότων τούτων εις θεατρικά έργα, υπό του δημ/λου Εδέσσης κ. Παναγ. Ζιώτα, θερμού πατριώτου, αποδεχθέντος σύστασιν ειδικήν προς τούτο του Επιθ/τού Δημ. Σχολείων Περιφ. Εδέσσης κ. Γ.Πάλλα, ενδιαφερομένου όπως τα ιστορικά γεγονότα ταύτα εν Μακεδονία, γνωσθώσι σαφώς εν τη περιφέρεια του Εδέσσης, τω Νομώ Πέλλης και γενικότερον εν Ελλάδι, υπό προβολήν θεατρικήν.

Η περί ης πρόκειται έρευνα κατά ταύτα, υπό του ως υπογράφεται δημ/λου Γεωργίου Δημ. Γεωργιάδου, τη εντολή του κ. Επιθ/τού Εδέσσης λαμβάνουσα χώραν, έχει γενικότερον χαρακτήρα περισυλλογής, καταγραφής και διαφυλάξεως μνημείων ιστορικών και λαογραφικών των χρόνων του Μακεδονικού Αγώνος,

χαρακτήρα σύμφωνον προς το λόγον δι' ον ο δημ/λος ούτος απεσπάσθη ειδικώς προς τούτο παρά τη Νομαρχία Φλωρίνης, ήτις και υιοθέτησεν ήδη εισήγησίν του, υπό περίληψιν: «Περί επιστημονικής και οικονομικής πλαισιώσεως του ενδιαφέροντος του κ. Νομάρχου Φλωρίνης, δια την λαογραφικήν έρευνα εν Μακεδονία και περί συστάσεως Υπηρεσίας Λαογραφικών και Ιστορικών Ερευνών, παρά τω Σω Υπουργείω Εθνικής Παιδείας, υπαγομένης εις το Εκπαιδ. Συμβούλιον».

Αι εν τη παρούση πληροφοριακά κατά τόπους συνεντεύξεις μου, υποβαλλόμεναι δια της προϊσταμένης μου Αρχής, της Νομαρχίας Φλωρίνης, προς τον κ. Υπουργόν Παιδείας, το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον του Στού Υπουργείου Παιδείας, και την Ακαδημίαν Αθηνών, δια το Λαογραφικόν Αρχείον της, έστωσαν προς νομοθετικήν, υπό του Στού Υπουργείου Παιδείας ρύθμισιν του ζητήματος τούτου, του μη δυναμένου να προωθήται εις βάρος ακόμη των μηνιαίων αποδοχών πτωχού δημ/λου, επιφορτισμένου και με το καθήκον συντηρήσεως των μελών της οικογένειάς του.

Ο Πονήσας δημ/λος
Γ. Γεωργιάδης

Αι περί του απαγχονισμού του Άγρα πληροφορίαι

Ο Καπετάν Σταφίδας ο οποίος εγνώριζε φιλικώς τον Αρχηγό του Βάλτου Γιαννιτσών Άγρα,

την πρωίαν της 9^{ης} Ιουνίου 1907, ημέραν Σαββάτου κατερχόμενος από του χωρίου του δι' Έδεσσαν, μεθ' ομάδος συγχωριανών του, εύρε τούτον απηγχονισμένον μετά του εκ Ναούσης Αντωνίου Μίγκα. Εις εκ της ομάδος, ο Δημήτριος Πούπτης, φέρων επί ημιόνου ξύλα προς πώλησιν, ξε-

φορτώνει αυτά, και δρομαίος έρχεται εις το χωρίον Άγρα (τότε Βλαδόβου), ένθα είχε την έδραν του Τουρκικόν Αστυνομικόν Τμήμα.

Τη αδεία της τουρκικής Διοικήσεως, οι απαγχονισθέντες μεταφέρονται εις την εκκλησίαν του χωρίου Βλαδόβου του Αγίου Δημητρίου, όπου εθρηνηθήσαν οι Εθνομάρτυρες, κατά τας πληροφορίας του εκ Βλαδόβου Μακεδονομάχου Κων/νου Πάσκα, και ενταφιάσθησαν εις τι νεκροταφείον του χωρίου, το εσπέρας της ίδιας ημέρας, ψυχοσαββάτου, παραμονής της Πεντηκοστής την 9^{ην} Ιουνίου 1907.

Μοιρολόγιόν τι από τον ενταφιασμόν των Εθνομαρτύρων δεν διασώζεται εν τω χωρίω Άγρα, ή διότι κοινόν θα ήτο τούτο, ως τα συνήθως μοιρολογούμενα, ή και διότι η Μαρία Τζώλη, πενθερά τού Ιωάννου Παπαδημητρίου ήτις εσαβάνωσε τους δύο Εθνομάρτυρας, μαζί με άλλας γυναίκας, αλλά και η θυγάτηρ αυτής Αικατερίνη, δεν ζώσιν ήδη ίνα μας πληροφορήσωσι σχετικώς.

Τους Άγραν και Μίγκαν συνέλαβον οι βλάχοι, συνεργαζόμενοι στενώς μετά των βουλγάρων, Γιώργος Κασάπτσε, εκ Κρουσιόβου της σερβοκρατουμένης Μακεδονίας, Μιχάλης Καντούρης εκ Λειβαδίων Γιαννιτσών, Νίτσιο τις, αγνώστου επωνύμου, εκ Βεροίας, του Ζλατάν βουλγαρίζοντος κατοίκου Λευκαδίων Ναούσης και άλλοι, πάντως κατά πλειοψηφίαν βλάχοι, εις την τοποθεσίαν Γκαβράν Κάμιν (κοράκων βράχος), κειμένην 15'-20' της ώρας, άνω του χωρίου Αγία Φωτεινή, άνω της Φλαμουριάς περίξ Εδέσσης, επί του Βερμίου όρους την 3^{ην} Ιουνίου 1907, ημέραν Κυριακήν, και περί τας μεσημβρινάς ώρας.

Περίεφεραν είτα αυτούς εις τα (συνεπεία προηγηθέντος τρόμου τριετούς) χωρία, ίδια της επαρχίας Αλμωπίας, προς διαπόμπευσιν των και ενθάρρυνσιν των απογοητευομένων ομοφρονούντων των, επί τριήμερον, μέχρι της νυκτός της 6^{ης} προς την 7^{ην} Ιουνίου 1907, ότε και τους απηγχόνησαν επί καρυοδένδρου τινός εις την τοποθεσίαν Μπέλογιάσε, μεταξύ των χωρίων τότε Τεχόβου (σήμ. Καρυδιάς) και Βλαδόβου (σήμ. Άγρα).

Εξελέγη ο τόπος ούτος απαγχονισμού των, ως τόπος ένθα επλεόναζε το γηγενές σλαυόφωνον ελληνοφρονούν στοιχείον, ίνα μη ενοχοποιηθούν

τα ίδια των χωρία. Από του τόπου τούτου περισυλλέγησαν οι εθνομάρτυρες, κατά τα προειρηθέντα, και ενεταφιάσθησαν, τυμπανιαίοι λόγω εποχής και επί τριήμερον διατηρούμενοι εις την θέσιν του απαγχονισμού των, εις το χωρίον όπερ έκτοτε φέρει το όνομα του απαγχονισθέντος ήρωος Άγρα, εν μέσω θρήνων και κοπετών των κατοίκων.

Αυτούσιες ιστορικές αφηγήσεις Ναουσαίων

Αφροδίτη χήρα Στεφ. Λάππα, ετών 87, αδελφή του αείμνηστου Αντωνίου Μίγκα

Κατά την πρωϊαν της Κυριακής της 3^{ης} Ιουνίου 1907, ότε ανεχώρησαν από το σπίτι μας ο Άγρας, ο Αντώνης και λοιποί, απουσίαζα. Το Σαββατόβραδο είχα κοιμηθή στην αδελφή μου Μαρία Δημ. Βακάλη. Στο σπίτι μας ήταν η μητέρα μας Αικατερίνη και η γυναίκα του Αντώνη Ευγενία. Από το βράδυ εδήλωσαν ότι πρέπει να ξυπνήσουν πολύ πρωί, χωρίς να καταστήσουν γνωστήν την κατεύθυνσιν και τον σκοπόν της αναχωρήσεώς των. Η μητέρα τους εξύπνησε κατά πολύ ενωρίτερα από το ξημέρωμα.

Αν εδήλωναν τον σκοπόν και την κατεύθυνσιν

της αναχωρήσεώς των, δεν θα τους αφήναμε να φύγουν. Όλοι μας στο σπίτι διαφωνούσαμε και δεν πιστεύαμε στα λόγια των βουλγάρων για δήθεν συνεννόησι.

Έπειτα έμαθα ότι μαζί τους έφυγε και ο Ζαφείρης Λόγγος, φίλος στενός του Αντώνη, προσκολληθείς στο δρόμο. Οδηγό είχαν τον Απόστολο Τόλιο ή Γιαννακοβίτη, ο οποίος ενωρίτερα έπαιξε το ρόλο του κομιστού επιστολών του Άγρα προς τον Ζλατάν, όπως επίσης και του Ζλατάν προς τον Άγρα.

Λίγες ημέρες προ της αναχωρήσεώς των, όλως αιφνιδίως είχε εμφανισθή στο σπίτι μας νύκτα (απουσίαζεν ο Αριστοτέλης, (εννοεί τον Τέλλο Άγρα)) ο Γιώργος Γκότσης, 50ριά ετών περίπου από τα Λευκάδια (παλ. Γκολισιάνη), για να πη στον Αντώνη να μη παρασυρθή στην παγίδα των βουλγάρων. Κάτι θα είχε μυρισθή αυτός. Νύκτα μας ήλθε, μας βρήκε στο δείπνο. Κάθησε στο τραπέζι κι έλεγε, όλο έλεγε στον Αντώνη να του αλλάξη τη γνώμη. Θυμάμαι τα λόγια του, που τα επαναλάμβανε: «*Τσούβασε Αντώνη. Άκου τα κλάβατ να ρίτσι, βεντζινίτσι κι ισβάντατ ουτ ραμούτ*», και εφίλησε τρεις φορές το ψωμί που στο χέρι του κρατούσε, για να γίνη πιστευτός. Τα λόγια του αυτά στην Ελληνική εξηγούνται έτσι «*Φυλάξου Αντώνη. Αν σε βάλουν στα χέρια, λουρίδες δερμάτινες (βεντζινίτσι, που προορίζονται για τσαρούχια) θα βγάλουν από τη πλάτη σου*».

Αλλ' ο Αντώνης δεν επέστρεψε, ότι ο Μήτση Πέσιος, ντόπιος από το Τσαρμορίνοβο (σήμ. Μαρίνα), μπορούσε να τον γελά, όταν του έλεγε τα αντίθετα, ότι δηλ. δεν πρέπει να φοβάται, ερχόμενος εις επαφήν και συνεννόησιν με τους βουλγάρους, για να κτυπήσουν τους Τούρκους κι οι δύο Έλληνες και βούλγαροι. Δυστυχώς ο Αντώνης, σύμφωνος ως προς το εγχείρημα αυτό με τον Άγρα, τον οποίον και ελάτρευε, αφού μαζί έπιναν και έτρωγαν και στους δρόμους τραγουδούσαν, έπεσε στην παγίδα. Απεφάσισαν έτσι πρωί-πρωί Κυριακή, να φύγουν κρυφά από όλους, παίρνοντας μαζί τους γλυκά, λουκούμια, χαλβά, κονιάκ και άλλα, για να κεράσουν ως φίλοι τους βουλγάρους.

Μάθαμε σε λίγες μέρες ότι τους έπιασαν στο Γκαβράν Κάμιν (κοράκων βράχος) πάνω από το

χωριό Αγία Φωτεινή, εις απόστασιν 15'-20' της ώρας από το χωριό αυτό. Από εδώ ο πατέρας Τόλιος (γιατί μαζί τους ήταν και ο γιος του Γιώργης που σήμερα βρίσκεται στην Σόφια της Βουλγαρίας), φώναζε συνθηματικά, ούρλιαζε σαν λύκος, για να βγουν οι κρυμμένοι προς συνεννόησιν.

Έτσι βγήκαν 43, όχι τρεις με τρεις, όπως είχαν στην αρχή μιλήσει, έρριξαν κάτω τα γλυκά που στα χέρια τους κρατούσαν, τα εποδοπάτησαν, τα τσαλαπάτησαν και τους έδεσαν οπισθάγκωνα. Ούρλιαζε ο Άγρας, όπως, όπως μάθαμε κι έλεγεν αχαμνά, πολύ αχαμνά (υβριστικά) λόγια. Ο Αντώνης τίποτε δεν έλεγεν.

Έπειτα τους γύριζαν στα χωριά, ώσπου τους εκρέμασαν.

Η μητέρα μου Αικατερίνη μετά δύο (2) μήνες, τρελλάθηκεν. Έβαζε στην σειρά μπροστά της κάθε μέρα τις φωτογραφίες του Αντώνη που είχαμε πολλές στο σπίτι, κι έκλαιγε. Όταν πήρε να τα χάνη άρχιζε να τις σχίζη τις φωτογραφίες του, έβαζε βέργες εδώ και εκεί σαν να ήταν κηριά στον τάφο του, ώσπου για καλά τρελλάθηκε. Πέθανε έτσι ύστερα από 12 χρόνια, το 1919. Γι' αυτό σήμερα δεν έχουμε καμμιά φωτογραφία του

Αφροδίτη χήρα Στεφ. Λάππα,ετών 87, αδελφή του αείμνηστου Αντωνίου Μίγκα

Αντώνη στο σπίτι μας.

Την άλλη εβδομάδα, ύστερα από την κρεμάλα, επειδή έκλαιγα πολύ, σαν να υπνωτίσθηκα, και έτσι μου παρουσιάσθηκεν ο Αντώνης ζωντανός μπροστά μου, μου 'πε να μη κλαίω γιατί είναι τους καλά, με πήρεν ο Αντώνης απ' το χέρι, μέρα μεσημέρι, καθώς έκλαιγα, και με πάει πέρα, όπου τους πήγαν. Στο δρόμο μιλούσαμε, και την ομιλία μου, σαν να παραμιλούσα, την άκουγαν η Μάνα μου με την αδελφή μου την Μαρία και την γυναίκα του Αντώνη, Ευγενία, σιωπηλές όλες, για να μ' ακούν, μια ώρα.

Από εδώ μας επέρασαν, από εκεί μας επέρασαν, μου έδειχνεν ο Αντώνης, ώσπου φθάσαμε στο Γκαβράν Κάμιν, όπου μου έδειξεν ο Αντώνης πώς φώναζεν ο Τόλιος Γιαννακοβίτης, σαν λύκος. Πάρα κάτω πάλι φώναζεν ο Τόλιος και τρίτη φορά πιο κάτω φώναζε και μας πάει εκεί που ήταν να βγουν οι κρυμμένοι να συνεννοηθούν, μου έλεγεν ο Αντώνης.

Είδα με τα μάτια μου τα κουτιά και τα γλυκά που οι βούλγαροι τα πέταζαν και τα τσαλαπάτησαν. Αντί τρεις να βγουν να συνεννοηθούν, μου έλεγεν ο Αντώνης, βγήκαν 43.

Από όλα αυτά που έβλεπα στον ύπνο μου, δεν είχα τίποτε ακούσει ενωρίτερα. Όλα για πρώτη φορά στον ύπνο μου τα είδα. Ύστερα με πήρεν ο Αντώνης πάλι από το χέρι και με πήγε σε μια μικρή χαβούζα, με γαλάζιο νερό, λέγοντάς μου ντόπια: «Βόι σίνου βιρ», όχι ελληνικά, όπως τα άλλα του λόγια.

Με πήρεν απ' εκεί, με πάει, με πάει, μακρυνά με το χέρι του σε μια εξοχή πανέμορφη, μεγάλη. Ήταν παιδιά πολλά, όλα στ' άσπρα ντυμένα. Κι' ένα τραπέζι είχαν, όπου δίπλα κάθονταν ο Χριστός. Εδώ είναι η βασιλεία των ουρανών, μ' είπεν ο Αντώνης ελληνικά. Πού είναι ο Αριστοτέλης; τον ερωτάω. Και μου τον έδειξε πιο κάτω να κάθεται, σαν παράμερα, γιατί έλεγεν αχαμνά (υβριστικά, κακά) λόγια.

Στο μέρος που τους κρέμασαν, θα με πήγαιναν ο Αντώνης, αλλ' εγώ δεν ήθελα, φοβόμουνα. Στο γύρο (επιστροφή) για το σπίτι, μου έδειξεν δύο κρεμασμένους άλλους, τον Μήτση Πέσιο και τον Ζαφείρη Λόγγο.

Αυτά που είδες όλα, μου είπεν, να τα πης

στην Μάννα μου και στον θείο, ότι είμαι στην βασιλεία των ουρανών και είμαστε καλά, και να μην κλαίτε. Έπειτα μ' έφεραν στο σπίτι πάλι απ' το χέρι, λέγοντας τα ίδια λόγια, να τα πω ό,τι είδα κι' άκουσα στην Μάννα και στον θείο, για να μη κλαίν.

Το σπίτι μας ήταν σαν νοσοκομείο, περιποιούμασταν λαβωμένους και φιλοξενούσαμε γερούς αντάρτες. Για να μη βγαίνει ο Αντώνης στον δρόμο, έκανα πολλές φορές εγώ τον οδηγό, και από πίσω μου μακρυνά, ήρχονταν οι άλλοι. Γιατί τον Αντώνη τον είχανε στην μπούκα, επειδή ήταν αγωνιστής στον αγώνα, σαν πολιτικός υπεύθυνος σ' όλη την Νάουσα, και προσωπικός στενός φίλος του Αριστοτέλη (Άγρα).

Στα χέρια μου κάποτε είχε ξεψυχήσει ο Νίκος Κυπραίος (επειδή ήταν απ' την Κύπρο, έτσι τον είπαμε), ο οποίος είχε τραυματισθεί στην Γκολισιάνη (σήμ. Λευκάδια), πιο κάτω απ' την Νάουσα, από τους Τούρκους, σε μάχη, μάχη, μαζί με δύο άλλους, που στο όνομα δεν τους ήξερα. Τον Κυπραίο έφεραν στο σπίτι μας, γι' αυτό μόνον αυτόν γνωρίζω στο όνομα τραυματία.

Τον Αντώνη και τον Αριστοτέλη στην Νάουσα τους κλάψανε. Το τραγούδι όμως το ξέχασα τώρα, ύστερα από τόσα χρόνια.

Εις το σημείον τούτο παρενέβη η θυγάτηρ αυτής Ελισάβετ σύζυγος Στ. Αθανασούλη, ήτις παρακληθείσα και έψαλε το άσμα, έχον ούτω:

Το τραγούδι του Μίγκα και του Άγρα.

1

Τον Μίγκαν τον εκρέμασαν
στον Βλάδοβου τα μέρη
(μαζί μ' αυτόν εκρέμασαν
και τον Αριστοτέλη) (δεις)
Αχ! Αχ! μήλο της μηλιάς!
Αχ! αχ! ηρωική καρδιά!

2

Αντώνη δεν λυπήθηκες
νι Μάνα, νι Πατέρα
(ούτε γυναίκα (1), κι αδελφές (2)
ούτε μια θυγατέρα (3)) (δεις)
Αχ! αχ! μήλο της μηλιάς!
Αχ! αχ! ηρωική καρδιά!

3

Έλα γυναίκα μου χρυσή

πάρε και την Ελένη
(κι' ελάτε εις τον τάφον μου
να ιδήτε τι θα γίνη) (δεις)
Αχ! αχ! μήλο της μηλιάς!
Αχ! αχ! ηρωική καρδιά!

Καθ' υπαγόρευσιν

Ελισάβετ συζ. Στ. Αθανασούλη

οδός Ζαφειράκη αρ. 5

Νάουσα 1-3-1958

(1) Ευγενία

(2) Μαρία Αφροδίτη

(3) Ελένη, ζη εις τας Ην. Πολιτείας, ύπανδρος

Φίλιππος Αρνής, φαρμακοποιός εν Ναούση, ετών 77, 2-3-58

Ο Δεμέστιχας υπό το ψευδώνυμον Καπετάν Νικηφόρος, αναπληρών τον Άγρα εις τον βάλτον των Γιαννιτσών, λόγω τραύματος (του Άγρα) εις την μέσην φάλαγγα του μέσου δακτύλου της αριστεράς χειρός, εις μάχην διεξαχθείσαν εις το βάλτον, ελθόντα (τον Άγρα) εις Νάουσαν προς νοσηλείαν του και εκ της ελονοσίας, την οποίαν είχα αναλάβει ως επιστήμων φαρμακοποιός, παραλλήλως προς την νοσηλείαν και άλλων Εθνικών υπερασπιστών, ο Δεμέστιχας, λέγω, είχεν εις τον Άγραν αποστείλει λίαν ενθαρρυντικήν επιστολήν περί της εξελίξεως των επιχειρήσεων εις την λίμνην των Γιαννιτσών, «ήτις λίμνη απετέλει τότε σπουδαιότερον κέντρον των εν Μακεδονία πολεμικών ενεργειών», κατά την κρίσιν του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Εις μίαν εκ των συνήθων και τακτικών επισκέψεών μου εις την οικίαν του Διαμαντή Μπίλλη, ένθα ενοσηλεύετο ο Άγρας, εύρον τούτον γράφοντα απαντητικήν επιστολήν προς τον Καπετάν Νικηφόρον, εις μίαν επιστολήν του δευτέρου, ήτις και μοι εδόθη υπό του Άγρα να αναγνώσω, εν σιωπή του Άγρα συνεχίζοντος την γραφήν της απαντητικής του επιστολής.

Η προηγηθείσα επιστολή του Καπετάν Νικηφόρου, ενθυμούμαι καλώς έκτοτε, ότι διελάμβανε τα εξής:

«Αγαπητέ Αγαπηνέ, πούσαι από καμμιά μεριά να ιδής που ερχόμεθα με τους βουλγάρους πλάβα με πλάβα (ξυλίνη επίπεδος βάρκα, εφ' ης επέβαινον οι αντιμαχόμενοι). Είναι δε ελεεινοί

και τετραχειλισμένοι (καταρρακωμένοι ηθικώς), έτοιμοι να αυτομολήσουν».

Εις την απαντητικήν του ο Άγρας μου εδήλω-
νεν ότι έγραφε, οσάκις συναντώνται, να παίρνη
μαζί του κονιάκ, γλυκίσματα και λοιπά εδέσμα-
τα, ίνα δίδεται η εντύπωση εις τους βουλγάρους
ότι οι Έλληνες αγωνισταί καλοπερνούν και ου-
δενός στερούνται.

Κατά την γνώμην μου, παρατηρεί ο φαρμακο-
ποιός κ.Αρνής, η ως άνω επιστολή του Καπετάν
Νικηφόρου επέδρασεν επί της ενθουσιώδους
ψυχής του Άγρα εις τρόπον ώστε να δεχθή ούτος
ως ειλικρινείς τας προτάσεις των αντιπάλων του
εχθρών περί δήθεν συνεννοήσεως και σχηματι-
σμού κοινού μετώπου εναντίον των Τούρκων,
μετά δε την απελευθέρωσιν εκ του τουρκικού
ζυγού να διευθετήσουν Έλληνες και βούλγαροι
τας διαφοράς των εν Μακεδονία πάλιν ειρηνι-
κώς, να διακόψη την θεραπείαν του εν Ναούση
και να σπεύση εν αγνοία των εδώ ιθυνόντων του
Αγώνος, εις συνάντησιν του Ζλατάν και λοιπών
δύο εχθρικών του αρχηγών.

Οι εν Ναούση ιθύνοντες του Αγώνος, εν
αγνοία των οποίων και επεχείρησεν ο Άγρας να
συνεννοηθή με τους βουλγάρους ήσαν 1)ο νυν
Ελευθερουπόλεως Μητροπολίτης, τότε αρχιερα-
τικός επίτροπος εν Ναούση του Μητροπολίτου
Βεροίας-Ναούσης, 2)ο Χριστόδουλος Περδι-
κάρης, ιατρός, αποθανών ήδη, 3)ο Σπύρος Λα-
ναράς, βιομήχανος, αποθανών ήδη, 4)Κων/νος
Δημητριάδης, δημ/λος τότε αρθρογραφών υπό
το ψευδώνυμον «Ερμής», και τινες άλλοι τους
οποίους δεν ενθυμούμαι αυτήν την στιγμήν.

Τελευταία ημέρα καθ' ην ενοσήλευσα τον
Άγρα, εις την οικίαν του Διαμαντή Μπίλλη,
ήτο Σάββατον, 2 Ιουνίου 1907. Έκτοτε δεν τον
επανείδα, συνεπεία της αναχωρήσεώς του προς
συνάντησιν και του εν συνεχεία απαγχονισμού
του, κατά τον πλέον δόλιον τρόπον, δι' ου χαρα-
κτηρίζονται οι βούλγαροι.

Εν συνεχεία των γεγονότων απαγχονισμού
των Άγρα και Μίνγκα, συνήντησα τον Μιχάλη
Βλάχου, δασοφύλακα εις το δάσος του Κανέ-
λλη, όπου η τοποθεσία Γκαβράν Κάμιν και όπου
η παρασπονδία των βουλγάρων εσημειώθη,
ο οποίος μοι αφηγήθη, λέγει ο φαρμακοποιός

Ο Σαράντης Αγαπηνός (Τέλλος Άγρας)

κ.Αρνής, ως αυτόπτης μάρτυς τα κάτωθι:

Μόλις εκάθησαν δια την συνεννόησιν, πρό-
τος ο Ζλατάν επρότεινε να καταθέσουν τα όπλα,
προς παραπλάνησιν δε των Άγρα και Μίνγκα,
κατέθηκε πρώτος επί του εδάφους το περιστρο-
φόν του. Μιμούμενοι τούτου οι Εθνομάρτυρες
Άγρας και Μίνγκας, κατέθεσαν και ούτοι τα πε-
ρίστροφά των επί του εδάφους. Μετά την πράξιν
αυτήν, δύο εκ της συμμορίας των βουλγάρων
επετέθησαν εκ των όπισθεν και συνέλαβον οπι-
σθάγκωνα τον Άγρα, δέσαντες τούτον συγχρό-
νως. Το αυτό συνέβη και δια τον συμπατριώτην
μου Αντώνιον Μίνγκαν, όπως και δια τον συνο-
δόν των Ζαφείριον Λόγγον.

Συνεπεία της δολιωτάτης ταύτης και αισχράς
στάσεως των βουλγάρων ο Άγρας ήρξατο υβρι-
ζων τούτους καπηλικώτατα, οι δε βούλγαροι

ήρχισαν ραπίζοντας, δέρνοντας και κτυπώντας τούτους δια γρονθοκτυπημάτων και δια λακτισμάτων, του Άγρα εκτάδην επί του εδάφους απλωθέντος.

Εκ τούτων, τον μεν Λόγγον Ζαφείριον τη επιμονή του Βουλγάρου Ζλατάν άφησαν ελεύθερον, και τον απέστειλαν συνοδεία οδηγού τινός μέχρι Δραζιλόβου, τοποθεσία χωρίου τινός επί του Βερμίου, πλησίον της Ναούσης. Τους δε άλλους δύο, προς διαπόμπευσιν τους εγύριζαν εις όλα τα χωρία Αλμωπίας, προς ενθάρρυνσιν του καταρρακωμένου ηθικού των, συνεπεία των επανειλημμένων εκ μέρους των ανταρτικών σωμάτων πληγμάτων των. Και τελικώς τους απηγχόνισαν επί κλάδου καρυοδένδρου, κάτω του χωρίου Τεχόβου (σήμ. Καρυδιάς).

Ο ως ειρήται φαρμακοποιός κ. Αρνής, κατά πληροφορίαν μου εξ άλλης πηγής, επέδειξε κατά τους χρόνους εκείνους του Μακεδονικού Αγώνος θάρρος και ψυχραιμίαν παρά την Τουρκικήν τρομοκρατίαν νοσηλεύων Εθν.ικούς υπερασπιστάς και τραυματίας, δοθέντος ότι απηγορεύετο νοσηλεία οιονδήποτε τραυματίου και ασθενούς άνευ αδείας ή παρουσίας κατά την νοσηλείαν των Τουρκικών αρχών, πας δε παραβάτης συλαμβανόμενος υπέκειτο εις συνεπείας οδυνηράς, ξυλοδαρμού, φυλακίσεως ή άλλας συνεπείας, κατά την βούλησιν των Τουρκικών τούτων Αρχών.

Πέτρος Πετρίδης, ετών 70, βιομήχανος και κάτοικος Ναούσης 2-3-1958.

Κληθείς ο εις παρακειμένην τράπεζαν του καφενείου, όπου συνδιαλεγόμεθα με τον κ. Αρνήν, καθημένος κ. Πέτρος Πετρίδης, βιομήχανος Ναούσης, ουδέν είχε να προσθήσει επί των υπό του κ. Αρνή αξιολογούμενων αναφερομένων.

Της συζητήσεως εκτεινομένης, αναφέρθη ούτος και περί του εν Εδέσση και τη περιφέρεια Εδέσσης ομιλουμένου τοπικού σλαβικού ιδιώματος, ότι, καθ'α τουλάχιστον εγνώριζεν από του πάπου του Χ' Χριστοδούλου Πετρίδου, γεννηθέντος το 1824 εις Δραζιλόβον, χωρίον της περιφέρειας Ναούσης, και αποβιώσαντος εν Ναούση το 1912, εις ηλικίαν 88 ετών το τοπικόν σλαβικόν ιδίωμα το ομιλούμενον εν Εδέσση και τη περιφέρεια Εδέσσης προ του 1600 ουδόλως

ωμιλείτο εις την πόλιν τουλάχιστον της Εδέσσης, όπου οι πάντες την Ελληνικήν γλώσσαν ωμίλουν.

Παρά την αποκλειστικότητα του ενδιαφέροντός μου των πληροφοριών, όσον αφορά τους Άγραν και Μίνγκαν, λόγω της σοβαρότητος της πληροφορίας ταύτης του κ. Πετρίδου, παρεκάλεσα τούτον να μοι αφηγηθή πλήρως ό,τι από του προπάππου του εγνώριζε, ευχαρίστως ικανοποιήσας την παράκλησίν μου ταύτην παρουσία του γέροντος κ.Αρνή, γνωρίζοντας τον προπάππον του, του ιατρού κ. Απ. Χρονίδου, και άλλων.

Ο προπάππος μου Χ' Χριστόδουλος Πετρίδης, αρχίζει ο βιομήχανος κ. Π. Πετρίδης, ήτο λόγιος εκ των σπανίων την εποχήν εκείνην και συγγραφεύς, μεταξύ δε των χειρογράφων και συγγραμμάτων, τα οποία κατέλειπε εις την οικίαν μας, υπήρξε και ένα χειρόγραφον, το οποίο ωμίλει περί του γλωσσικού ιδιώματος Εδέσσης και περιφέρειας Εδέσσης.

Και συγκεκριμένως, ότι ουδείς Εδεσσαίος προ 200 ετών, της χρονολογίας αρχομένης από του έτους γεννήσεώς του 1824, ήτοι ενωρίτερον του 1600, ουδείς Εδεσσαίος ωμίλει, και η περιφέρεια αυτής, την τοπικήν ήδη σλαβικήν διάλεκτιν, ειμή μόνον την ακραιφνεστάτην ελληνικήν γλώσσαν. Μετά δε το 1600 υπεισήλθεν η σλαβική τοπική έκτοτε διάλεκτος, ελλείψει παιδείας και σχολείων, αλλά κυρίως δια τους εξής λόγους:

Οι εναπομείναντες ενταύθα βούλγαροι, μετά την κατατρόπωσιν και εκδίωξίν των υπό των Βυζαντινών, διεσπάρησαν εις διάφορα αγροκτήματα και οικίας Ελλήνων, ως υπηρέται ή δουλοπάροικοι. Ελάχιστοι βεβαίως ήσαν και θα αφομοιούντο Εθνικώς και γλωσσικώς υπό των Μακεδόνων εις ομαλάς περιστάσεις κυριάρχου Ελληνικού Κράτους, ουχ ήττον όμως η προτίμησις των Τούρκων, παρατεινομένη, να ασκούν το παιδομάζωμα εκ του Ελληνικού αποκλειστικώς στοιχείου, δεν ηυνόουν την Εθνικήν και γλωσσικήν των βουλγάρων αφομοίωσιν υπό των Ελλήνων.

Εξ άλλου, οι Τούρκοι εφαρμόζοντες ακόμη την πολιτικήν του «διαίρει και βασίλευε», προς

εδραΐωσιν της κυριαρχίας των, υπεστήριζον άνευ λόγον ή αιτίας πολλάκις, τους ως υπηρέτας ή δουλοπαροίκους των Ελλήνων βουλγάρους, ίνα ευρίσκουν αφορμάς διώξεως των Ελλήνων, καταδιώκοντες αμειλίκτως τους Έλληνας τους οποίους και εθεώρουν δυναμικά στοιχεία, ικανά ανατροπής των.

Προς αποφυγήν των αφορήτων διωγμών και βασανιστηρίων των οι Εδεσσαίοι οι της περιοχής των κάτοικοι, ηναγκάζοντο να εκμαθάνουν την γλώσσαν των δουλοπαροίκων και υπηρετών των, ίνα τους ομοιάζουσι και ως μη Έλληνες να μη τυγχάνουν των αφορήτων διώξεών των υπό των Τούρκων.

Υπό τοιαύτας γεννησιουργούς συνθήκας επεκράτησε αυτό το τοπικώς ιδιωματικόν γλωσσικόν κράμα, το οποίον απαρτίζεται από περισσοτέρας ίσως ελληνικάς και τουρκικάς ρίζας, και ολιγωτέρας σλαυικάς, δι'ο και αι τοπικάι αυτά εν Μακεδονία γενικώτερον σλαυικάι διάλεκτοι, ως ιδιωματικάι, ουδεμίαν έχουν σχέσιν εξαρτήσεως από την κυρίως βουλγαρικήν και την κυρίως σερβικήν γλώσσαν.

Ταύτα ακριβώς έχων υπ' όψιν και ο Ταμίας της επιτροπής Ανταρτικού Αγώνος Εδέσσης αείμνηστος Χ' Ήνίκος, και εν ειρωνεία διαλεγόμενος, έλεγε ταύτα χάριν παραδείγματος:

1. *Πέτρο του γιαντέ τρέσκατα.* Κατά κυριολεξίαν ερμηνευομένη η πρότασις σημαίνει: Ο Πέτρος έφαγε τον πυρετόν, αλλ' υπενόει ότι ο Πέτρος έφαγε τα περιττώματα.

2. *Νόγκου κλάϊνια ουτ Κόλου του να Μήτητου.* Κατά κυριολεξίαν ερμηνευομένη και η πρότασις αυτή σημαίνει «πολλούς χαιρετισμούς από τον Νικόλα εις τον Δημήτηρην» παραλλήλως υπεννόει εκείνος «πολλές φύσες (πορδές) από τον εφεδρώνα (οπίσθιον) εις την μύτην του».

Ο κ. Πετρίδης ανέφερεν επί τούτοις δια τον προπάππον του Χ' Χριστόδουλον Πετρίδην, ότι μεταξύ των χειρογράφων του υπήρξε και «ο Κήρυκος» όνομα του πάππου του αιμνήστου προπάππου του Χ' Χριστοδούλου, εις ο διελάμβανε τόσοσν την γενεολογικήν ιστορίαν της οικογένειάς του, όσον και όλα τα ήθη και έθιμα των τότε χρόνων της Ναούσης.

Ωσαύτως είχε συγγράψει και την ιεράν Ακο-

Ο Τέλλος Αγρας στο βάλτο

λουθίαν του Αγίου Θεοφάνους, πολιούχου της Πόλεως Ναούσης σήμερα, αφού προηγουμένως είχε μεταφέρει την κάραν του Αγίου, εκ της Ιεράς Μονής του Προδρόμου Βεροίας, διατηρουμένην ήδη εν Ναούση εις τον ναόν της Παναγίας.

Ο αείμνηστος Χ' Χριστόδουλος ησχολήθη και με την υδροστατικήν, συγγράψας σχετικώς με θέματα της Υδροστατικής, συγγράψας και άλλας πολλές συγγραφάς, τας οποίας δεν ενθυμούμαι, επιλέγει ο κ. Πετρίδης, ατυχώς όμως ελεηλατήθησαν πάντα ταύτα και προφανώς εκάησαν υπό των σλαυοσυμμοριτών, μεθ' όλων των επίπλων μου και του ρουχισμού της οικογένειάς μου, κατά την επιδρομήν των εν Ναούση της 11^{ης} /1/1949.

Συνεχίζεται